

Vad gör en fackförening? Den dagliga kampen för jobben 1975-2000 utifrån en klubbordförandes dagböcker.

RECENSERAD BOK

MATHS ISACSON

Lund: Arkiv förlag, 2022

Jonas Axelsson

När man som jag ibland handleder kandidat- och magisteruppsatser som behandlar facklig verksamhet, blir man varse att det finns en brist på studier av svenska fackliga organisationer med ett inifrån- eller underifrånperspektiv. Det har flera gånger varit svårt att tipsa studenter om passande litteratur. Det var därför med intresse som jag började läsa denna bok av ekonomhistorikern Maths Isacson. Även om det finns vissa begränsade problem med studien vill jag direkt säga att detta är en bra bok att rekommendera i handledningssituationer och även vid andra tillfällen.

Huvudpersonen i boken är Sune Björkqvist (1931-2011), tidigare klubbordförande i verkstadsklubben på Hedemora verkstäder. Idag heter företaget Hedemora Turbo & Diesel och är ett litet exportberoende företag med 20 anställda som sysslar med reservdelar och service för dieselmotorer. Stora delar av den vindlande väg som företaget tagit – med olika ägare; från ett stort brett verkstadsföretag till ett litet och smalt – kan man följa i Isacsons bok.

Författaren var bekant med Björkqvist och har fått tillgång till de noggranna anteckningar, nedtecknade

FÖRFATTARE

Jonas Axelsson, Arbetsvetenskap, Handelshögskolan,
Karlstads universitet, jonas.axelsson@kau.se

DOI: <https://doi.org/10.58236/aa.25507>

© Författaren/författarna. Detta är en Open Access-artikel som distribueras enligt Creative Commons, licens CC-BY 4.0

i kollegieblock, som klubbordföranden förde under sin fackliga verksamhet. Noteringarna påbörjades hösten 1977 och avslutades vid pensioneringen våren 1997. 21 block blev det totalt och dessa är i centrum i Isacsons undersökning även om han kompletterar med annat material, som exempelvis samtal med Björkqvist och material från företaget.

Att i en studie utgå från anteckningar eller dagböcker är ofta tacksamt för läsaren. Det blir en levande berättelse och man kommer extremt nära den händelseutveckling som fokuseras. Såvitt jag kan bedöma har Isacson rätt när han skriver att sådana handlingar gällande facklig verksamhet som han fått tillgång till är ”ytterst sällsynta” (Isacson, 2022, s. 17).

Efter förordet finner vi första kapitlet som heter ”Vad gör en fackförening?” Frågan i kapitel titeln berörs men kapitlet hade lika gärna kunnat heta ”Inledning”. Det klargörs här vilken huvudsaklig frågeställning som studien skall besvara: ”Huvudfrågan i denna bok är vad verkstadsklubben och dess företrädare i ett medelstort verkstadsföretag till vardags ägnade sig åt i slutskedet av den högin- dustriella perioden (1930–1980-tal)” (Isacson, 2022, s. 10). Forskning om fackliga organisationers ”görande och makt” presenteras i kapitlet. Ett exempel på teoretisk bakgrund som tas upp härvidlag är Sverre Lysgaards (1961/2001) kända teori om arbetarkollektivet. Men det händer även mer i detta kapitel: metod och material behandlas och företaget Hedemora Verkstäder belyses. Läsaren får också resuméer om bland annat industriomvandlingen och utvecklingar i arbetsrätten som behövs för att i stora drag contextualisera det aktuella företaget och den fackliga verksamheten där. Kapitlen som sedan följer har, som författaren själv säger, lite olika inriktning men trots detta ger han läsaren en upplevelse av röd tråd. I kapitel 2 målas en helhetsbild av den fackliga vardagen genom att Isacson kategoriserar ärenden som togs upp i kollegieblocken under Björkqvists tidiga fas i den fackliga aktiviteten. Intressant är bland annat redogörelsen för hur Björkqvists olika fackliga arbetsuppgifter fördelade sig över tid. Kapitel 3 till 5 är sedan kronologiskt upplagda där vi undan för undan följer Sune Björkqvists och de komplicerade förvecklingarna på företaget. När vi kommer in på 1980-talet blir oron på företaget påtaglig och detta kommer till uttryck i Björkqvists anteckningar. Hedemora Verkstäder hade vid denna tid tagits över av koncernen Nordstjernen som led av ekonomiska problem. För att lösa krisen ville Nordstjernen dra ned på sitt ägande i industrin och gå över till en inriktning på servicesektorn. ”Olönsamma enheter ålades hårda rationaliseringar för att få bli kvar inom koncernen” (Isacson, 2022, s. 63). Ett alternativ som diskuterades på Björkqvists arbetsplats under början på 1980-talet var att arbetarna möjligen själva kunde ta över ägandet av företaget. De eventuella möjligheterna till personalägande ägnas rätt mycket utrymme i Isacsons studie och det blir tydligt att denna fråga vållade Björkqvist betydande huvudbry. Att gå från anställd till att vara ägare är en stor förändring och Björkqvist

konstaterade just att det skulle bli ”ett jättejobb om vi tvingas in i den riktningen” (Isacson, 2022, s. 91). Något övertagande skedde inte, men frågan om personaläggande dog dock inte omedelbart utan dök också upp några år senare i företagets turbulenta utveckling. Turerna kring den organisatoriska utvecklingen av företaget var komplicerade med många vändningar, men huvudtendensen blev att verkstadsföretaget bantades och upphörde att vara en ”mångsysslade mekanisk verkstad”. När striderna om företagets organisering och utveckling hade lagt sig vid slutet av 1980-talet och början på 1990-talet kunde Björkqvist övergå till mer vardagligt fackligt arbete.

I kapitlet 6 och 7 återgår Isacson till att analysera Björkqvists dagliga ärenden, nu i den sena fasen av den sistnämndes fackliga verksamhet. En viktig sak i detta sammanhang var att jobba med sociala frågor på arbetsplatsen, och Isacson benämner denna roll som ”socialarbetare”. I kapitel 6 får också läsaren betydande inblick i vilka känsliga personalärenden Björkqvist fick hantera. Björkqvist själv sa följande om rollen som ”socialarbetare” i en historik om företaget som Isacson citerar:

Fackligt arbete innebär ofta att man får arbeta, inte bara med traditionella frågor som löner, arbetstider, och skydds- och produktionsmetoder, utan även med relationsfrågor, sociala frågor och mycket annat. Man är alltid i skärningspunkten som ett slags medlare, ofta kritiserad av båda parter. Man får dock en viss kunskap om människan och tillvarons villkor på gott och ont. (Isacson, 2022, s. 219)

I kapitel 8 summeras bokens resonemang på bra sätt, och allra sist säger Isacson att han efter analysen av Björkqvists kollegieblock och andra handlingar skall överlämna detta material till Folk rörelsearkivet i Falun så att det kan beforskas ytterligare i framtiden.

Jag är som sagt positivt inställd till boken, men några kritiska punkter vill jag ta upp. Den första gäller en märklighet i den centrala frågeställning, eller den ”huvudfråga”, som boken ämnar besvara. Som redan nämnts är denna fråga inriktad på ”slutskedet av den högindustriella perioden (1930–1980-tal)”. Att skriva ”1980-tal” i den citerade parentesen blir egendomligt eftersom Isacson i bokens titel talar om ”kampen för jobben 1975–2000” och de studerade anteckningarna sträcker sig till 1997. En något annorlunda formulerad huvudfråga, utan antydningar om ett stopp 1989, hade alltså varit bra.

Vi går vidare till de teoretiska utgångspunkterna och särskilt användningen av Sverre Lysgaards (1961/2001) teori om arbetarkollektivet. Teorivalet är passande men jag tycker teorin beskrivs för lite. Nu råkar jag vara mycket bekant med denna teori, så själv har jag inga större problem att förstå de ganska kortfattade beskrivningarna. Men det finns säkert andra läsare som inte känner till den norske sociologens verk – och då blir det svårare att hänga med. Lysgaard använder

många grafiska figurer i sitt resonemang och det hade varit lämpligt om någon sådan förtydligande illustration gällande teorin hade varit med i Isacson studie.

Något som biter sig fast hos mig är diskussionerna som fördes i Hedemora om det var möjligt för arbetarna att ta över ägandet av det aktuella företaget. Isacson hade dock kunnat göra mer med den här tematiken. Utan att ha expertkunskaper gissar jag att det som den aktuella organisationen och Björkqvist gick igenom på 1980-talet var något förhållandevis ovanligt i det svenska näringslivet. I boken framträder emellertid frågan om arbetarnas möjliga övertagande och ägande av företaget nästan som ett spörsmål i mängden för en klubbordförande. Enligt mig hade det varit intressant att något mer kontextualisera den diskussion om personalägande som fördes på företaget. Till exempel genom att anknyta till forskning som diskuterar hur utmanande personalägande i grunden är för fackföreningsrörelsen i stort (Rothstein, 2017), eller till forskning som belyser hur krävande det är att som person gå från anställning till delägarskap (Lindkvist, 2017).

I ett av kapitlen tycks berättarglädjen ta över på den vetenskapliga etikens bekostnad. Som nämnts berör det sjätte kapitlet känsliga personalärenden. Här borde Isacson tänkt mer på konfidentialiteten. Självklart nämns inga namn – bara pseudonymer och initialer som används av Björkqvist – men eftersom organisationen är utpekad, och Hedemora är en relativt liten ort, torde vissa äldre invånare i staden genom läsning av kapitlet kunna identifiera vilka personer de känsliga ärendena handlar om.

Boken är illustrerad med intressanta bilder som på ett bra sätt kompletterar texten. Det är i stort sett ett värdefullt material som berikar läsningen. Något mindre bra undantag finns dock bland bilderna. Jag tänker särskilt på ett kopierat organisationsschema på sidan 40 där skriften är så liten att det krävs extraordinär syn för att överhuvudtaget kunna avläsa schemat. Att visa organisationens uppbyggnad grafiskt är viktigt, men här borde författaren gjort en egen tydlig avbildning istället.

Till viss del får man inblick direkt i Björkqvists anteckningar genom många kortare citat – som författaren arbetar sig igenom på föredömligt sätt – och också genom några foton av sidor med anteckningar i kollegieblocken. Men jag hade gärna fått lite mer direktkontakt med materialet. Isacson presenterar förvånansvärt få blockcitat från anteckningarna. För att få en genuin känsla för dagboksmaterialet vore det önskvärt att ett antal fler gånger få ta del av längre citat.

Trots att jag alltså har några kritiska synpunkter menar jag slutligen att bokens positiva aspekter klart överväger. Förutom de positiva saker jag redan nämnt är det viktigt att betona att boken är välskriven. Språkbehandlingen är god från början till slut.

REFERENSER

- Isacson, M. (2022). *Vad gör en fackförening? Den dagliga kampen för jobben 1975-2000 utifrån en klubbordförandes dagböcker*. Arkiv förlag.
- Lindkvist, L. (2017). Medarbetarägda industriföretag – visst är det möjligt. I B. Rothstein (Red.), *Tillsammans: en fungerande ekonomisk demokrati* (2 uppl., ss. 96-127). Studentlitteratur.
- Lysgaard, S. (2001). *Arbeiderkollektivet: en studie i de underordnedes sosiologi*. (3 uppl.) Universitetsforlaget. (Originalt publicerat 1961)
- Rothstein, B. (2017). Ekonomisk demokrati? Reflexioner om en borttappad diskussion. I B. Rothstein (Red.), *Tillsammans: en fungerande ekonomisk demokrati* (2 uppl., ss. 9-46). Studentlitteratur.